

S

Marta Zielińska, IBL PAN

SONETY KRYMSKIE – MAPY

Cykl *Sonetów krymskich* nawiązuje do podróży odbytej przez Mickiewicza między końcem lipca i pocz. października 1825 r. Nie jest to wszakże zapis peregrynacji, lecz poetycko przetworzona materia wrażeń i wspomnień. Nie znamy dokładnego przebiegu wycieczki Mickiewicza po Krymie poza etapem początkowym podróży statkiem i pobytu w Eupatorii (Kozłowie). Można się domyślać, że Eupatoria była bazą wypadową do krótszych wędrowek, a potem prawdopodobnie taką bazą był Artek, gdzie poeta spędził czas jakiś w gościnie u Gustawa Olizara.

Pierwszą mapę „Krymu Mickiewicza” stworzył Stanisław Makowski w swojej publikacji *Świat „Sonetów krymskich” Adama Mickiewicza* (Warszawa 1969). Jest to mapa syntetyczna, zaznaczająca poświadczony w źródłach i w samych sonetach miejsca odwiedzane przez poetę na Krymie.

Materiału do moich map dostarczyły wyłącznie teksty sonetów z uwzględnieniem przypisów autora. Dodatkowo posłużyłam się Albumem Moszyńskiego (*Mickiewicziana w zbiorach Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. Wiersze w albumie Moszyńskiego*,

1993), zawierającym część rękopisów sonetów w kolejności ich powstawania, aby nanieść geograficzne wyznaczniki przypuszczalnego procesu formowania się cyklu.

Mapa nr 1

© Wydawnictwo Kartograficzne Polkart Michał Siwicki

Pierwsza mapa (1) pokazuje geograficzny zasięg najdalszych miejsc przywoływanych w tekście sonetów. Trzy są kierunki, w których podąża myśl poety. Refleksyjna – na północ, w stronę ojczyzny, określanej bliżej jako Litwa, bardziej ogólnie (w odniesieniu do kraju pochodzenia Potockiej) jako Polska, choć zapewne chodziło o tereny Ukrainy. Drugi kierunek odnosi się do erudycyjnych objaśnień sonetu *Ruiny zamku w Bałakławie*, przywołujących dawnych budowniczych z Miletu, a potem z Genui. W tym też charakterze występują nazwy Ukrainy i Pobereża przy objaśnianiu „burzany” w *Stepach akermanańskich*. To ostatnie jest o tyle interesujące, że określa te tereny jako językowo obce, odmienne od odczuć obywateli dawnej Rzeczypospolitej.

Ostatnim kierunkiem są miejsca egzotyczne – Carogród, Kair, Mekka użyte w porównaniach wierszy, w celu podkreślenia orientalnej kultury otaczającej mówiące postacie.

© Wydawnictwo Kartograficzne Polkart Michał Siwicki

Mapa 2: Numeracja kolejnych sonetów cyklu: I *Stępy akermańskie*, II *Cisza morską*, III *Żegluga*, IV *Burza*, V *Widok gór ze stepów Kozłowa*, VI *Bakczysaraj*, VII *Bakczysaraj w nocy*, VIII *Grób Potockiej*, IX *Mogily harem*, X *Bajdary*, XI *Alusztza w dzień*, XII *Alusztza w nocy*, XIII *Czatyrdah*, XIV *Pielgrzym*, XV *Droga nad przepaścią w Czufut Kale*, XVI *Góra Kikineis*, XVII *Ruiny zamku w Balakławie*, XVIII *Ajudah*

Mapa (2) zawiera kilka różnych informacji. Wpisano w nią miejsca, które wystąpiły w drukowanej wersji *Sonetów krymskich* (teksty + objaśnienia autora). Obok tych miejsc są rzymskie cyfry kolejnych sonetów z nimi związane, połączone strzałkami rekonstruującymi przebieg poetyckiej, a nie rzeczywistej wędrowki autora. Raczej trudno przypuszczać, że faktyczna podróż Mickiewicza polegała na dwukrotnym okrążeniu południowego cypla Krymu i zakończyła się w pobliżu Ajudahu, gdzie leżała posiadłość Gustawa Olizara, goszczącego poetę przez jakiś czas. Wartość tego zapisu na mapie jest inna. Pokazuje ona mianowicie pewną geograficzną – podróżniczą logikę tego cyklu, nie pomijając żadnego godnego uwagi punktu. Krym cieszył się już wówczas turystyczną popularnością, zwłaszcza wśród Rosjan i Polaków, toteż na wyobrażonej mapie sonetów nie mogło zabraknąć miejsc już znanych, omawianych i opisanych.

Kolejne zaznaczenia na mapie dotyczą rekonstrukcji przypuszczalnego procesu kształtowania się charakteru tego cyklu wierszy na podstawie części autografów zachowanych w Albumie Moszyńskiego. Trudno w tej chwili rozwinąć się nad ustaloną już w badaniach prawdopodobną historią pojawiania się tam kolejnych grup wierszy – czystopisów i brulionów, przejdę zatem do wniosków uwidocznionych na mapie. Cyframi arabskimi oznaczone są autografy sonetów związanych z Krymem w kolejności, w jakiej najprawdopodobniej były zapisywane w albumie. Wśród nich są dwa szczególne. Nr 3 odnosi się do wiersza *Jastrzęb*, którego Mickiewicz nie ogłosił i nr 4 (*Cisza morską*), którego autografu

nie ma w albumie, a o jego istnieniu i powstaniu wcześniejszym niż *Burza* dowiadujemy się z notatki poety zrobionej przy autografie *Burzy* – gdyż oba w pierwszym zamyśle umiejscawiał na morzu w okolicy przylądka Kikineis.

Jak przedstawia się formowanie cyklu zwizualizowane na mapie? Oto pierwszym jego zaczątkiem, potwierdzonym w notatkach Malewskiego był „Sonet w Krymie na Czatyrdahu”, noszący potem tytuł *Pielgrzym*, znajdujący się między czystopisami sonetów odeskich. Poza tytułem w wierszu nie ma żadnych wskazówek, pozwalających bliżej zlokalizować miejsce, o którym jest mowa. Kolejny, *Bakczysaraj*, już miejsce wyraźnie określa, podobnie jak cztery następne (*Jastrząb*, *Cisza morską*, *Żegluga*, *Burza*). Ta grupa sonetów nie układa się jeszcze w krymską podróż, raczej wyraża rozmaite refleksje i duchowe doświadczenia poety na górze, na morzu czy w pałacu chanów. Takim granicznym wierszem w Albumie Moszyńskiego, wskazującym na moment zmiany koncepcji i podział sonetów na dwa cykle (krymski i odeski) są *Stepy akernańskie*, noszące pierwotnie tytuł „Podróż do Akermanu”. W albumie mamy dwie redakcje tego utworu, odbiegające w wielu szczegółach od postaci, jaką przybrał on w pierwodruku. Można przypuszczać, że ostateczny kierunek kolejnym zmianom nadała zarysowująca się w dalszych partiach albumu koncepcja osobnego cyklu krymskiego. Kolejne i ostatnie „krymskie” autografy różnią się wizualnie od poprzednich, mają wyraźnie charakter brudnopisu, a poza tym mocno są już osadzone w krymskich i orientalnych realiach. Oznaczone są na mapie cyframi 8 (*Na widok Czatyrdahu – w stepie za Kozłowem*, *Widok gór ze stepów Kozłowa*), 9 (*Nad przepaścią <Kikineis> w Czufut Kale*, *Droga nad przepaścią w Czufut Kale*) i 10 (*Kikineis droga nad przepaścią*, *Góra Kikineis*). Autografy pozostałych sonetów nie są znane.

Nie da się precyzyjnie określić czasu powstania *Sonetów krymskich*. Częściowo mogły być zapisane jeszcze na Krymie i w Odessie, całość opracowywał poeta w Moskwie. Wg słów Malewskiego Mickiewicz nosił się z planem podróżniczego poematu. („Jest kilka [sonetów – MZ], do których nic dodanem, ani ujętem być nie mogło i te były od razu napisane. W Krymie zamierzone poema, do którego miały wejść obrazy miejscowe. Nieuchronne podobieństwo z Child Haroldem odstraszyło [...]. Najpierwszy sonet na Czatyrdahu. Sonety trudne w porównaniu z ciągłym poematem” (*Z teki Franciszka Malewskiego*, w: *Rok Mickiewiczowski I*, Lwów 1899, s. 265).

Najczęściej powtarzającą się w sonetach (jeśli uwzględnić autografy) nazwą jest Czatyrdah i Kikineis – odnoszące się do góry oraz przylądka. Dopiero potem wrażenia stamtąd wyniesione umieszcza poeta w innych miejscach (przylądek Tarkankut, Czufut Kale), stwarzając szczególną poetycką kontaminację realiów geograficznych, co wykazał St. Makowski (op. cit.).

Czy wolno przypuszczać, że właśnie tam skryształizował się pierwszy artystyczny pomysł? Że te przede wszystkim górskie widoki większe wrażenie wywarły niż wschodnia egzotyka? A może sugestywne opisy tych miejsc odnalezione w podróżniczej relacji I.M. Murawiewa-Apostoła (*Putieszestwije po Tawridie w 1820 roku*, Sankt Petersburg 1823) ożywiły własne wspomnienia?

Moje mapy nie są interpretacją, tylko wizualizacją złożonych problemów związanych z cyklem krymskim. Ukazują geograficzną przestrzeń sonetów w różnych porządkach. Nie jest to przestrzeń prosta, wiodąca z punktu do punktu, jak by to mogło być w poemacie podróżniczym. Mickiewicz początkowe sonety ułożył co prawda w realnej sekwencji swojej peregrynacji, lecz później ta linia krąży, nawraca i zanika „przy Judahu skale”. Zmienia

się w linię wyobraźni i pamięci. Oglądając tę mapę nie powinniśmy też zapominać, że w książce Murawiewa, którą poeta czytał, jest piękna i dokładna mapa Krymu oraz plany rozmaitych miejsc.

Mapa z książki Murawiewa